

Sprotasjóður – lokaskýrsla

Þróað læsi
(Advanced literacy)
(upplýsinga- og menningarläsi)

Ármann Halldórsson

Jón Ingvar Kjaran

Sólveig Friðriksdóttir

Yfirlit

ALMENNAR UPPLÝSINGAR	3
VERKEFNIÐ ÞRÓÐ LÆSI (ADVANCED LITERACY) – UPPLÝSINGA- OG MENNINGARLÆSI	3
MARKMIÐ VERKEFNIS	3
ÁVINNINGUR VERKEFNIS	3
MAT Á VERKEFNINU SAMKVÆMT UMSÓKN	4
NIÐURSTÖÐUR VERKEFNIS	5
KYNNING Á VERKEFNINU	5
FYLGISKJÖL	6

Listi yfir fylgiskjöl

FYLGISKJAL I: VERKÁÆTLUN VERKEFNISINS	6
---	---

Almennar upplýsingar

Nafn skóla:	Verzlunarskóli Íslands
Nafn verkefnis:	Þróðað læsi (upplýsinga- og menningarlæsi)
Nöfn verkefnisstjóra:	Sólveig Friðriksdóttir, Jón Ingvar Kjara og Ármann Halldórsson
Heimasíða verkefnisins:	http://www.verslo.is/home/laesi/

Verkefnið Þróðað læsi (advanced literacy) – Upplýsinga- og menningarlæsi

Markmið verkefnis

Markmiðið var að:

- þróa kennslugögn, -aðferðir og –leiðbeiningar
- útbúa verkefni og námsgögn fyrir nemendur
- miðla til samkennara mikilvægi læsis í sem víðtækasta skilningi
- aðstoða samkennara við að efla læsi innan sinna kennslugreina
- stuðla að aukinni umræðu innan skólans um mikilvægi þess að efla læsi
- gera kennara meðvitaðari um mikilvægi læsis og þátt þess í kennslu

Í verkefninu voru þrjár námsgreinar nýttar til að rannsaka/skoða læsi í sem víðasta skilningi. Námsgreinarnar eru enska (og heimspeki), upplýsingafræði og menningarfræði.

Í drögum að nýrri námsskrá fyrir framhaldsskóla eru ýmsir lykilþættir hæfnis tilgreindir, þar á meðal læsi í sem víðasta skilningi. Verkefnið hafði það að meginmarkmiði að vinna með læsi (advanced literacy) og tengja það inn í sem flestar námsgreinar, í byrjun einum ofangreindar.

Ávinningur verkefnis

Ávinningur verkefnisins var talsverður, þrátt fyrir að styrkuppþæð hafi verið lægri en sótt var um. Má þar nefna nýjungar í kennslu og miðlun upplýsinga sbr. kennslubók í upplýsingafræði. Ennfremur voru haldin námskeið fyrir kennara í miðlun upplýsinga og sókratískri samræðu. Að meðaltali tóku um 10–15 kennarar þátt í þessum námskeiðum á verkefnisárinu. Með þessu má ætla að Verzlunarskóli Íslands sé og verði betur í stakk búinn til að innleiða hina nýju lykilhæfniþætti nýrrar aðalnámskrár.

Til viðbótar má geta þess að verkefnið hafði í för sér aukna vitund kennara, einkum þeirra sem tóku í verkefninu og námskeiðum á vegum þess, um eigin kennsluhætti, miðlun upplýsinga (*IT-literacy*) og hvernig best er að efla með nemendum sjálfstæð vinnubrög. Má segja að kennarar

hafi orðið „kítískari“ (*Critical Literal – Critical Literacy*) í sínu starfi og tileinkað sér nýtt verklag. Vonast verkefnisstjórar til þess að hægt verði að þróa þessa hugmynd um kítískt læsi enn frekar og hafa þeir nú þegar sett á blað hugmyndir þar að lútandi.

Mat á verkefninu samkvæmt umsókn

Ekki reyndist unnt vegna fjárskorts að kalla til ytri matsmenn sem væru sérfræðingar á sviðinu. Verkefnisstjórar tóku því þá ákvörðun að meta afrakstur verkefnisins sjálfir og beittu til þess þar til gerðum matsaðferðum. Það mat fólst einkum í þrennu:

Í fyrsta lagi voru nemendur í áfanganum Tön 212 beðnir um að meta náms- og kennslugögn sem voru nýtt í tengslum við verkefnið og búin sérstaklega til fyrir það. Mat þetta fór fram á vorönn 2011 í tveimur „tilraunabekkjum“. Svöruðu nemendur stuttri könnun um efnið í fjarnámskerfi skólans (WebCT). Flestir nemendur virtust ánægðir með námsgögnin og þá nálgun sem var farin í miðlun námsefnisins. Einhverjir töldu þó að taka hefði mátt meiri tíma í umræður um tiltekin álitamál en vegna tímaleysis gafst ekki færi til þess. Munu verkefnisstjórar taka tillit til þessa á vorönn 2012 en þá mun námsefnið verða kennt aftur.

Í öðru lagi voru kennarar sem tóku þátt í samræðuverkefninu, þ.e. sátu fundi/stutt námskeið um sókratíska samræðu, beðnir um að meta hvernig sú færni hefði nýst þeim í kennslu. Voru þeir beðnir um að miðla af reynslu sinni á síðasta fundinum/í síðustu námslotunni. Flestir þátttakendur virtust vera sammála um það að þeir urðu meðvitaðri um þá möguleika sem sókratísk samræða getur gefið kennurum, einkum og sér í lagi til að virkja nemendur og fá þá til að „hugsa út fyrir kassa fræðanna“. Hins vegar bentu margir á að vegna þess skipulags sem skólakerfið og núverandi námskrá setur kennurum og nemendum getur oft verið erfitt að koma þess háttar nýjungum að í kennslustundum. Nefna má að Ármann verður leiðbeinandi í notkun aðferðarinnar á stóru námskeiði á vegum skólaskrifstofu Garðabæjar á haustönn 2011.

Sókratíski samræðuþátturinn var annars vegar nýttur í námskeiðin HE1103 (valnámskeið á þriðja ári) og hins vegar í tengslum við þróunarverkefni þar sem hópur kennara kynntist ýmsum samræðum aðferðum undir leiðsögn Ármanns. Áfram var þróuð þessi áhugaverða aðferð til rannsóknar á siðferði og tilfinningum með nemendum. Nemendur tóku þátt í óformlegu mati og almennt voru þeir jákvæðir þó að óvani í því að taka þátt í frjálsum og skapandi verkefnum standi þeim stundum fyrir þrifum.

Í þriðja lagi lögðust verkefnisstjórar sjálfir yfir árangur verkefnisins og báru hann saman við þau markmið sem sett voru fram í upphafi verkefnisársins og í umsókn um verkefnisstyrkinn.

Má segja að öll helstu markmiðin hafi náðst, nema þá að ekki gafst færi á að halda málþing um verkefnið. Það skírast einkum af því að fjármunir til verkefnis voru ekki nægir.

Niðurstöður verkefnis

Öll markmiðin náðust nema ekki gafst færi á að halda málþing um efnið. Hér vísum við einkum í ofangreinda tvo kafla en einnig á vefsíðu verkefnisins, www.verslo.is/home/laesi.

Kynning á verkefninu

Verkefnið var kynnt tvisvar sinnum í vefriti kennara og á kennarafundi. Síðan hafa þrjár deildir unnið að því að flétta verkefnið inn í nám og kennslu. Verkefnið var því vel þekkt hjá kennurum innan skólans. Ennfremur var einn tiltekinn þáttur verkefnisins, sókratísk samræða, kynntur á ráðstefnu á Akureyri haustið 2010. Á ráðstefnu um menntarannsóknir, Menntakviku, kynntu verkefnisstjórar einn hluta verkefnisins sem laut að landfræðilæsi nemenda en sú kynning byggði á niðurstöðum meginlegrar könnunar á landfræðilæsi nemenda VÍ.

Í ágúst 2011

Ármann Halldórsson

Jón Ingvar Kjaran

Sólveig Friðriksdóttir

Fylgiskjöl

Fylgiskjal I: Verkáætlun verkefnisins

1 Verkáætlun og nánari útskýringar – Læsi í víðum skilningi

Jón Ingvar, Sólveig og Ármann – Verzlunarskóli Íslands

Hér á eftir er verkáætlun, nánari útskýringar við verkefnið og fræðilegar upplýsingar um læsi og textaskilning; menningarlæsi, upplýsingalæsi og læsi þjálfað með skipulögðum samræðum.

1.1 Verkáætlun fyrir tímabilið 2009–2011

Hér á eftir er tíminn gróflega áætlaður á mánuði og annir en gera má ráð fyrir að drjúgur tími fari í undirbúning á breyttum kennsluháttum, miðlun til annarra kennara og birtingu gagna vegna verkefnisins. Nú þegar hefur verið sett upp vefsíða fyrir verkefnið (<http://www.verslo.is/home/laesi>) þar sem gögn tengd því verða sett fram.

Desember og janúar 2009–2010:

- Rannsóknarvinna og fræðileg greining á efni tengt læsi í víðum skilningi.
- Afrakstur, samantektir og fræðilegar greiningar birtar á vefsíðu verkefnisins: <http://www.verslo.is/home/laesi>
- Búið til tenglasafn um læsi og það sett fram á vefsíðunni.
- Lykilhæfnipættir nýrra framhaldsskólalaga skoðaðir sérstaklega og þeir tengdir verkefninu.

Febrúar–apríl 2010:

- Vinna við gerð kennslu- og námsgagna hefst um læsi.
- Námsefnið prófað í tilteknum áföngum.
- Unnið úr þeim niðurstöðum og efnið betrubætt fyrir næstu önn þar sem áhersla verður meiri á þennan þátt þá.

Mái 2010:

- Áframhaldandi vinna við gerð náms- og kennslugagna.
- Fyrsti áfangi verkefnisins kynntur meðal samkennara.
- Innra mat á verkefninu.

Ágúst–október 2010:

- Frekari þróun á náms- og kennslugögnum ásamt því að finna hentug tæki og aðferðir til miðlunar og kennslu.
- Ráðstefna í Finnlandi tengd læsi.

Nóvember 2010:

- Efnið prufukennt í þeim námsgreinum sem umsækjendur kenna.
- Efnið kynnt kennurum í öðrum námsgreinum og þeir beðnir um að nýta sér afrakstur verkefnisins.
- Kennslugögn, námsgögn og leiðbeiningar undirbúin til birtingar á vefsíðu.

Desember 2010:

- Undirbúningur vegna fyrirhugaðrar ráðstefnu/málþings um læsi í víðum skilningi.
- Innra mat á verkefninu.
- Ytra mat á verkefninu.

Janúar 2011:

Ráðstefna/málþing um læsi í víðum skilningi og lykilhæfnipætti nýrrar námskrár.

1.2 Nánari lýsingar á ýmsum verkþáttum og læsi í víðum skilningi – þróað læsi (Advanced Literacy)

1.2.1 Menningarlæsi – skilgreining o.fl.

Hugtakið menningarlæsi hefur lítið verið notað í rannsóknum á sviði menntavísinda hérlendis. Hér má einna helst nefna rannsóknir Guðnýjar Guðbjörnsdóttur á menningarlæsi fullorðinna (Guðný Guðbjörnsdóttir, 2005) og Þórdísar Þórðardóttur á menningarlæsi leikskólabarna (Þórdís Þórðardóttir og Guðný Guðbjörnsdóttir, 2008). Ýmsar skilgreiningar eru til á hugtakinu þannig að eitt af viðfangs-efnum rannsóknarinnar verður að varpa ljósi á hugtakið, rekja notkun þess og skilgreina, m.a. athuga hvert viðhorf kennara sé til hugtaksins og hvernig þeir skilji það. Hugtakið menningarlæsi var fyrst sett fram af Bandaríkjamanninum Hirsch í kringum 1987. Hann skilgreindi hugtakið þannig: „... til að vera menningarlæs þarf viðkomandi að búa yfir grunnþekkingu til að vera fær um taka virkan þátt í samfélagi nútímans“ (Hirsch, 1987).

Skilgreining Hirsch á menningarlæsi og samnefnd bók hans vakti talsverða umræðu í Bandaríkjunum um stöðu menningarlæsis meðal bandarískra ungmenna. Hirsch var talsvert gagnrýndur fyrir að skilgreina hugtakið alltof þröngt og leggja ofuráherslu á innihaldið, þ.e. að nemendur ættu að hafa þekkingu á tilteknum staðreyndum sem tengdust hinum vestræna menningararfi. Ennfremur töldu gagnrýnendur að Hirsch gæfi þekkingunni aukið vægi á kostnað færinnar.

En þrátt fyrir talsverða gagnrýni á hugmyndir og skrif Hirsch þá braut hann blað og kom fram með hugtakið menningarlæsi. Allar götur síðan hafa fræðimenn velt hugtakinu fyrir sér og komið með ýmsar skilgreiningar á því. Að mínu mati sameinar skilgreining McLaren á hugtakinu jafnt færni og þekkingu en hann segir að mennignarlæsi sé „að öðlast þekkingu á ákveðnum bókmenntum og sögulegum staðreyndum til að geta tekið þátt í menningarlífi og stjórnmálum þjóðar á upplýstan hátt“ (McLaren, 1988). Sú skilgreining fer mjög nærri skilgreiningu Bourdieu á hugtakinu menningarauður og virðist McLaren ekki greina þarna á milli. Hins vegar má samtvinna þessi hugtök og líta á menningarauð sem forsendu menningarlæsis. Hugtökin vinna saman og eru í raun sitthvor hliðin á sama peningnum.

Á meðan menningarauður felur í sér ákveðna þekkingu og „arfgenga“ smekkvísi (sbr. Bourdieu hér að ofan) tekur menningarlæsi meira til færinnar; eitthvað sem hægt er að kenna og gera nemendur færa í. Útgangspunkturinn hér er læsishugtakið sem slíkt, þ.e. færnin í að glæða texta/orð merkingu. Hins vegar þurfa einstaklingar í báðum tilvikum að búa yfir þekkingu sbr. stafrófið og hljóðmyndun þegar kemur að lestri.

Á sama hátt þurfa einstaklingar að búa yfir þekkingu á sögu, bókmenntum og stjórnmálum til að verða menningarlæsir, þ.e. að vera færir að taka þátt í umræðu sem tengist stjórnmálum, sögu og menningu eigin þjóðar, geta dregið ályktanir og tengt saman ólíka þætti til að glæða menninguna merkingu (sbr. Bruner). Kjarni menningarlæsis-hugtaksins er því sá að vera læs á eigin menningu og samfélag í þeim tilgangi að gera einstaklinga (nemendur) að virkum þjóðfélagsþegnum í lýðræðissamfélagi. Slíkt byggir á því að þeir séu upplýstir og geti þar með haft áhrif á mótun samfélagsins (sbr. Hirsch 1987 og Bloom 1988). Ennfremur er mikilvægt að þeir séu færir um að taka ákvarðanir og getið notið þeirra gæða t.d. á sviði menningar og lista, sem samfélagið hefur upp á að bjóða. Grunnur að slíku læsi er m.a. almenn þekking á sögu og bókmenntum eigin þjóðar, þ.e. að búa yfir ríku menningarauð.

Segja má að menningarlæsið tengi saman upplýsingalæsið og kúrtkst læsi (heimspekin).

Jón Ingvar er í doktorsnámi við Menntavísindasvið HÍ með áherslu á læsi; menningarlæsi.

1.2.2 Upplýsingalæsi/-fræði – skilgreining o.fl.

Með upplýsingalæsi (information literacy) er átt við þekkingu og færni í að nýta sér tölvur og upplýsingatækni til að afla sér upplýsinga og þekkingar, færni til að vinna úr upplýsingum á gagnrýnninn og skapandi hátt og svo hæfni í miðlun upplýsinganna til annarra.

Upplýsingalæsi einstaklingur er sá sem veit hvenær upplýsinga er þörf og hefur yfir að ráða færni til að finna þær, meta gildi þeirra og hagnýta þær. Upplýsingalæsi einstaklingur hefur því náð þeirri færni að læra og afla sér þekkingar vegna þess að hann veit hvernig þekkingin er skipulögð, hvar hann finnur réttar upplýsingar og hvernig hann getur nýtt sér þær á þann hátt að aðrir geti lært af þeim.

Skilgreining amerísku bókavæðingarsamtakanna (American Library Association – ALA) hefur víða verið notuð til að skýra hvað upplýsingalæsi er en skilgreining þeirra byggir á þeirri hugmynd að allir hafi sama rétt á upplýsingum og sama rétt á að nálgast þær til þess að ná árangri í upplýsingasamfélagi nútímans.

Telja má að færni nemenda í upplýsingatækni í framhaldsskóla sé bráðnauðsynleg í nútímasamfélagi sem byggir í æ ríkari mæli á upplýsingatækni og samskiptum. Sú tækni snýst um að geta auðveldlega aflað sér upplýsinga, unnið með þær og komið þeim frá sér og miðlað hratt og örugglega.

Samkvæmt rannsóknnum (Sólveig Friðriksdóttir:2008) þarf að efla þennan þátt í námi og tengja betur sem flestum námsgreinum. Hvað varðar hæfni í upplýsingatækni/-fræði er nauðsynlegt að gera námsmátið markvissara með stöðugu mati og endurgjöf á frammistöðu nemenda. Tengja má það mörgum þáttum, bæði verkefna- og efnisþáttum, svo sem framsetningu á efni og kynningu á því (innihald), niðurstöðum úr hefðbundnu námsmáti og gera nemendur þannig meðvitaðri um hvernig til hafi tekist.

Sólveig hefur lokið M.Ed. námi frá Menntavísindasviði HÍ með áherslu á upplýsingatækni.

1.2.3 Læsi og textaskilningur þjálfaður með skipulögðum samræðum

Í þessum verkþætti væri um að ræða þróun á tækjum og leiðbeiningum fyrir kennara varðandi beitingu samræðuaðferða í anda barnaheimspeki og sókratískrar samræðu. Hugmyndin væri að útbúa þetta þannig að beita mætti þessu í fjölmörgum ólíkum kennslugreinum og í margvíslegum tilgangi:

- í lífsleikni og til að taka á ágreiningsmálum í hóp nemenda
- í íslensku/ ensku til að vinna með bókmenntir
- í náttúruvísindum til að fást við siðferðilegar spurningar, en jafnframt til að hópur öðlist dýpri hugtakaskilning
- í öllum félagsgreinum og sögu til að dýpka skilning á hugtökum og ýmsum viðfangsefnum

Grunnmódelið eru umræður í hring nemenda (10–15 í einu), með möguleika á notkun innri og ytri hrings. Nemendur vinna með texta með fjölbreyttum hætti og hver deilir ákveðinni sýn á textann og viðfangsefnið með hópnum og aðrir bregðast við með skipulögðum hætti. Áhersla er á að nemendur nálgist texta með opnum spurningum og að í þeim spurningum sem kennari leggur nemendum í hendur sé textinn opnaður fyrir nemendum.

Hlutverk kennarans er að gefa nemendum í hendur góðar spurningar til að glíma við og tryggja að þeir undirbúi sig. Skipuleggja aðstæður og tíma til umræðna. Stýra umræðum af festu og öryggi og vera tilbúinn að leiðbeina nemendum með opnum spurningum og bregðast við misskilningi og misfellum í málflutningi nemenda.

Þessi þáttur verkefnisins verður í höndum Ármanns Halldórssonar (heimspeki/enska) og Þrastar Geirs Árnasonar (íslensku).

Árman er í meistaranámi í menntavísindum og lokaverkefni hans verður starfendarannsókn um beitingu sókratískrar samræðu í heimspekikennslu.